

**ЗУСТРІЧ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ З МЕЛІТОНОМ БУЧИНСЬКИМ
У ВІДНІ 1872 РОКУ: ІНТРИГА Й НЕОЧІКУВАНІ НАСЛІДКИ**

Роман Піхманець

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76015, Україна;
e-mail: pikhmanetsroman@gmail.com*

***Мета.** У статті простежено обставини й наслідки зустрічі Олени Пчілки й Мелітона Бучинського в 1872 році у Відні, що залишила глибокий слід у свідомості обох учасників дійства. Увагу зосереджено на спалахові сердечних почуттів молодого русина-січовика до заміжньої пані з Києва і на спричинених внаслідок тижневого спілкування перемінах у їх внутрішній суб'єктивності й світоглядно-ідеологічній парадигмі. **Дослідницька методика** зумовлена особливостями обумовленої теми, логікою аналітичного процесу й підпорядкована реалізації мети й конкретних завдань, що вимагає системно комплексного підходу. Відтак у дослідженні використано евристичний потенціал біографічного методу й здобутки психологічних шкіл, застосування прийомів компаративістики й культурно-історичної школи. З арсеналу новітньої методології акцент зроблено на принципах герменевтики й наратології.*

***Результати.** У процесі наукових пошуків з'ясовано, що, побіч інтимно-психологічного аспекту, дана зустріч спричинила розширення й увиразнення горизонтів національної свідомості Олени Пчілки, з одного боку, а з іншого – призвела до появи симптомів душевно-психічної й світоглядної кризи в Мелітона Бучинського. На щастя, вони не стали критичними, а радше навпаки: короткочасне спілкування з «чарівною пані», котра, попри деякі «невольничі признаки» зростання в умовах Російської імперії, зберегла високу душевну культуру й національну самосвідомість, стало каталізатором духовної енергії і спричинило кристалізацію власних поглядів і почуттів. Водночас воно допомогло зрозуміти характер і сутність потайних планів її брата – Михайла Драгоманова – в Галичині й призвело в підсумку до розриву стосунків із ним.*

***Ключові слова:** Олена Пчілка, Мелітон Бучинський, Михайло Драгоманов, інтимно-психологічні почуття, національна самосвідомість, епістолярій.*

Зустріч Олени Пчілки (Ольги Косач) з Мелітоном Бучинським восени 1872 року у Відні порівняно добре задокументована, притому з

обох боків, тож природно, що вона стала предметом уваги дослідників, котрі акцентували на спалах сердечних почуттів молодого «академіка» до 23 красуні, чужої дружини, на його роль у поглибленні національного усвідомлення Ольги Косачевої, на пізніші – щоправда, вже епізодичні й, сказати б, етнографічні – сторінки взаємин протагоністів історії.

Опікуватися сестрою в цісарській столиці Михайло Драгоманов просив Бучинського в листі ще 3 жовтня 1871 року, коли та мала їхати через Львів і Відень до нього в Італію. «Хоть вона вже й дама, але молода, і перший раз буде за границею», – мотивував він своє прохання [7, с. 43]¹. Ще не бачивши протеговану леді, та будучи вишукано чемним, люб'язним до адресата й сповненим благородних поривів і лицарських чеснот (а, можливо, й чув уже дещо про її чарівну вроду, неординарність і добродішність), парубок немало втішився з такої благодатної місії й зізнавався близькому приятелю й однодумцю Володимирові Навроцькому, що, мовляв, аж гине з нетерплячки побачити ту «молоду дуже і не бувалу ще за границею – і сподіваюсь, гарну паню» [13, 732]. Але тоді не судилося: чи то паспортні проблеми завадили тій поїздці, чи маленька Леся, котрій щойно виповнилося вісім місяців.

Зате пощастило в середина листопада наступного, 1872 року, коли Ольга Косачева верталася з Флоренції й на тиждень зупинилася в столярному граді Австро-Угорської імперії. А завітала вона сюди, власне, виконуючи прохання брата, аби передати його кореспонденції тамтешнім січовикам. «[...] Моя сестра виїде з Флоренції 5 ноября, значить 6-7 буде у Відні. Коли б були ласкаві Ви або то другий наставити її у Вашій столиці на путь истини» (с. 179). Мелітон Бучинський нікому не став припоручати таку делікатну повинність і палко й завзято почав, виконуючи прохання патрона, «наставляти» його сестру «на путь истини».

Зі спогадів сучасників випливає, що замолоду Ольга Косач була вродлива і «дуже граціозна», «одягалася і зачісувалася, як показувала тогочасна мода і її жіночий інстинкт, щоб виглядати якнайкраще» [Див.: 5, с. 134; 4, с. 221; 6, с. 344]. Тим-то нічого дивного, що лицарської вдачі русин-січовик, мабуть, дещо довідався про чарівну красу й харизму шановної пані², бо сливе патетично задалегідь запевняв: «Наперед грожу вам, Михайле Петровичу, и божуся не пустити Вам сестру борше, аж познакомятся добре з нашою столицею!» (с. 184). Зустріч цілком виправдала бентежні очікування й сподівання. «Не забуду Вам, дорогі Михайле Петровичу, що познакомили мене з Вашою сестрою, – не міг надяку-

¹ Далі при покликанні на це видання вказую лише сторінку.

² Інформацію отримав він, найімовірніше, від Михайла Подолинського, котрий бачився з Ольгою Косачевою ще в липні 1872 року і вказував Бучинському на її схожість із братом: «Она ж – дівчатко 20-літнє: живий портрет Михайла Петровича[...]» [Цит. за ст.: 13, с. 732].

ватися він Драгоманову; – и не стямивсь я, як пролетіла вона як зоря перед моїми очима!» Як і належалося, почалися спільні прогулянки незнайомим «дамі» містом, відвідини оперного театру й галереї, палкі розмови про долю українства. А коли «непогода настала и вона занедужала трохи, то и сиділи ми (первісно, тобто в чорновому варіанті епістоли було атрибутивне доповнення: «інтимно». – *Р. П.*) у затишній кімнаті, краще гучної забави, та читали нар[одні] пісні, та розказували казок, то розкладали всілякі мозаїки, коралі и гранати, то знов читали сентиментальні вірші «Betty Paoli» (віденська поетеса й перекладачка Бетті Пали. – *Р. П.*), дивуючись, коли минув 8 день, як *Lucidaintervalla* (світлі проміжки в душевнохворих. – *лат.*) у мене, и сестра Ваша, хоть наче не скучала, разом схопилась и виїхала» (с. 188-189). А з Володимиром Навроцьким, своїм двоюрідним братом, автор був більш відвертим: «Вісім день пробула тут зі мною Ольга Косачева! *Einher[er]liches Weib* (чудова, прекрасна жінка. – *нім.*)! Розумієсь, моя готовність лицарська, як і моя розкіш, границь не мала. А щоб сто чортів шкварило закордонців. Славну жінотку мають: їх самих я ненавиджу, та їх жінки люблю. Люблю з ними слухати і оперу, і драму, а ще любійше просидіти вечір у затишній кімнаті, читаючи». Його кореспондент притьма не був би собою, якби знехтував у даній ситуації дружню іронію і не зауважив, що така новина видалась йому, «як мала перша революція французька», і допитувався, чи, бува, приятель не «покинув вже християнське літочислення і [не] лічить час від нової епохи – від приїзду чи виїзду пані Косачевої» [Цит. за ст.: 13, с. 735]. Схоже, що він був близьким до істини, бо навіть «по 4-літнім глухим мовчанню», як зізнавався закоханець тому-таки адресатові, коли надіслав їй «трохи взорів мережок гуцульських» й отримав у дарунок «збірник орнаментів, гарний-прегарний, до того предисловіє обширне»¹, «до того лист на 2 аркушах трохи об'єктивний, трохи суб'єктивний», Бучинський не міг стримати емоцій: з усього видно, «що се баба страшенна»; посилювала подібне враження додана фотографія «її самої з допискою; костюмована, ніби сільська шваха, головка у завитю, а до білого лица чорні очи и страшенні брови [...]». Аби товариш не сумнівався в правдивості поданої силуетки, він запрошував його приїхати й навчч переконатися в сказаному («але що то казати, лучше приїдь та подивися, як пишно дивиться») [Там само].

Редуплікує подібні інтерпретаційні проєкції й наративний дискурс «Товаришок» («Бучинський»², що скільки років прожив у Відні, звичайно, добре знав місто і ото ласкаво показував Любі, водив її, де вона ще не

¹ Йдеться про «Альбом систематично упорядкованих взорів малоруської орнаментики» (Київ, 1876).

² Показово, що письменниця навіть не змінила прізвища свого героя, опустивши, що правда, його ім'я.

була, радив, де що ліпше купити. І все говорили, розмовляли так охочо! [...] І Люба все слухає свого нового товариша, того патріота й демократа, чи пак “народовця”»), – з тією хіба відміною, що в готелі хвору героїню розважає її майбутній чоловік, а сцени з народними піснями й казками «перенесено» в кафе вечірнього Відня: «От вони сидять увечері у кафе, п’ють віденський “mélange” – каву на молоці – і розмовляють щось таке про народну словесність. Якось прийшлося до речі, і Бучинський розказав цілу народну казочку, свою, русинську, отам-таки сидячи, серед “німоти” й розказав. Що за мила казочка! Який хороший склад, який знакомий, добірний юмор! Деякі слівця й тут нові для Люби, та такі вони зрозумілі, такі гарненькі! Люба сміється, і очі їй сяють найщирішою утіхою» Не випадково їх поведінка викликає в очевидців-німців асоціації про стосунки «закоханої пари» (мовляв, «вродливий хлопець говорить тій junger Dame які-небудь “романсові речі”, коли вона так втішно слухає, так од серця весела») [12, с. 88-89]. Утім, у творі авторка «розвінчує» подібні рецепції («але панове споглядачі помиляються, нічого “романсового” ні Бучинський, ні та панночка і в думці не мають!»), що мало поважні мотиви: навіщо зайві балачки й плітки.

Сяк чи так, а Кирило Студинський не без підстав уважав, що «тих вісім днів побуту Ольги Косачевої у Відні вистачило, щоб молодий Бучинський полюбив її сердечно», і присвятив «з цілий десяток поезій», які підписував анонімами *Аристарх*, *Підгірський чоловік*, *Касіян* та ін.¹ На підтвердження свого переконання дослідник наводив, зокрема, фрагмент із цитованого вище листа Мелітона Бучинського до Володимира Навроцького з характеристикою Ольги як прекрасної пані й зізнанням, що любить «жіноту» «закордонців». Відтак і висновок його закономірний: Мелітон Бучинський кохав Ольгу Косачеву «цілим своїм еством і своєю культурною душею, і все пам’ятав про неї в пізнішому часі, коли його дороги з Драгомановим розійшлися» [13, с. 735].

А що ж Ольга?.. Вона, судячи з усього, теж не зосталася байдужою до вродливого січовика-русина, але – хоч мала «трошки за двадцять» – була вже заміжня леді й виховувала двійко дітей, тож не до амурних пристрастей їй було. Зате «згадувала про цю зустріч із щирою симпатією

---

¹ Подаю фрагмент тексту однієї з них:

[...] Ти тиснеш ми руку
Ручкою м’якою,
То душу тривожну
Утулю, укою,
І мене огорне
Днина золотая,
О, будь так зі мною
Добрая, святая.

й пошаною для Бучинського, що був для неї щирим другом, що намовляв її до літературної праці, що був для неї учителем у поширенні національної свідомості» [Там само].

Побіч інтимно-психологічного чуття в характеризованій історії Кирило Студинський зазначив, як видно, ще один й, далєбі, значущіший привілей, наданий Бучинським чарівній гості. Власне на цьому складникові їх взаємин акцентувала сама Олена Пчілка в публічних зізнаннях. Тож коли її героїня «приглядалась до того добродушного обличчя, до того простого, щирого погляду сірих очей, щось таке своє, рідне повівало на її самотну душу. Найпаче ж та мова! Люба просто заслухалась її!..» [12, с. 87]. На цьому тлі Калиновська відразу відчула, поряд із соромом і досадою, свою ментальну вразливість супроти тенденцій і манери спілкування національно свідомого русина-українця: «він говорить так вільно, ні трошечки не запинаячись, про що тільки схоче, а вона... мусить добре подумати, перше налагодитись, а тоді вже казати, ніби перше переложити в думці з російської, та й то се далеко не завжди зуміє переложити – не стає слів, і виходить щось таке перісте!» «Чого ж конечно казати «просвіщеніє», а не «просвіта», «впечатленіє», а не «враження»? – міркує вона й дошукує причин такого становища. – Тільки й тої переваги, що до тих російських слів ми призвичаїлися! Нас наломлює школа, книжка, але й сей проходить школу, ще більш чужу, німецьку, однак же він не кидає свого, пильнує, розвиває» [Там само, с. 88]. Через те й позиція її знайомих полтавських українофілів із погляду сказаного виглядала не чим іншим, як «вузькою народністю» й «хатнім ужитком». Врешті-решт героїня доходить переконання про необхідність послуговуватися рідною мовою, зокрема й потреби спілкування нею на інтелектуальні теми освіченого товариства. Іван Франко ставив письменниці в заслугу власне подібні творчі тенденції. «Ви перші і досі самотні виводите в українській мові правдиву, живу конверсацію освічених людей. Досі ми її ніде не бачили: ні у Нечуя, ні у Мирного, ні у Кониського, всі вони дуже гарно вміють підхопити розмову селянську, але розмови освіченого товариства – годі...», – писав він [16, 49, с. 10].

А в підсумку дійшло до «учительства» «в поширенні національної свідомості», за що Ольга Косачева чи не найбільше завдячувала своєму галицько-українському опікунові. «Люба виїжджа з Відня. Бучинський провадить її на вокзал, Люба дякує йому за всі послуги, котрі він з своєї доброї ласки сказував їй у невідомому, великому місті, вона соромиться тільки сказати йому, що в душі своїй дякує йому ще за одну послугу, – що коли вона вернеться додому з міцнішим національним переконанням, то сим вона мусить завдячувати йому!» [12, с. 89].

Звісно, що в столиці Габсбургів (ба і в Галичині загалом) спілкувалася Ольга Косач тоді не з одним лише Мелітоном Бучинським. «Зустріч

з галичанами здалась мені зовсім інакшою, аніж я собі уявляла, – згадувала вона на схилку літ, – значно інтереснішою; до тієї пори ніякого виразного вражіння про них я не мала, бо не зустрічалась із ними, якщо не лічити побіжних зустрічей у Києві з Терлецьким і іншими, коли вони приїздили у справі переговорів з “Правдою”. Тепер особливо я зазнаю-милась щиро з Мелітоном Бучинським.

Бачилась з Окуневським, Гриневичем, Білинським. Бучинський і його приятелі – це були перші знані мені активні українці – галичани. Під той час приїздив до Відня дехто і з галицького жіноцтва: пригадую Софію Окуневську. Вона була у Відні недовго, але справила на мене вражіння високоінтелегентної, захопленої вищими інтересами жінки. Я побачила, що й між жіноцвом галицьким є течія національних настроїв. Через ту зустріч, хоч і дуже коротку, почалася і моя знайомість з іншим жіноцвом галицьким, бо тоді часто між нами згадувано Кобринську-Озаркевич, хоч познайомилася в особистій зустрічі з нею я пізніше», – згадувала вона в автобіографічних нотатках [11, с. 22-23]. Та, як видно, «особливо [...] щиро» «зазнаюмилася» вона тоді з Мелітоном Бучинським. І в «Товаришках», сказати б, по живих слідах заявлена сторінка взаємин артикульована виразно й недвозначно. Отож, коли приймаємо судження Оксани Забужко про Олену Пчілку як матріарха українського інтегрального націоналізму, то повинні зважати, кому завдячуємо перш за все становленню «культу».

А проте, поза увагою дослідників залишилися ще деякі, хоча й очевидні аспекти поданої історії. Парадоксально на перший погляд, але саме та віденська зустріч 1872 року посутньо вплинула й корінним чином змінила перебіг стосунків Мелітона Бучинського з братом «чудової жінки». Внаслідок не лише вона залишилася вдячною своєму опікунові в «невідомому, великому місті» за «багацько послуг, дарованих так щиро, безкорисно», а й опосередковано призвела своїм поведженням і культурою душі до певних пертурбацій, духовного переродження в його внутрішній суб’єктивності.

Отож, улітку 1871 року Михайло Драгоманов відвідав столицю Австро-Угорської імперії і вперше познайомився з членами тамтешнього академічного товариства «Січ», заклавши таким чином основи тісніших стосунків. Радості студентському товариству, зокрема його проводу, не було меж, ейфорія й захоплення «академіків» чергувалися пієтетом і якоюсь аж наче побожністю (Про природу таких бурхливих реакцій і відповідну їм бомбастику див. у моїй статті: 9, с. 109-112). «Нарешті діждали ми спізнати у Драгомані душу-чоловіка, що за ним якнайкращого надіятись можемо. Порозумівшись доволі, ми тим часом деякі артикули і постановили, доки ви виробите програм цілковитий взаємин наших з закордоном. Яко лояльні горожами сесь і тойбічні працювати-

мемо для свійської науки і просвіти, одні других виручаючи, еднаючись при всякім спільнім заході. Правду нашу заступатимемо, доки громадський журнал повстане, в “Основі” (львівській) і в російських ліберальних журналах за посередництвом закордонців», – захоплено сповіщав Мелітон Бучинський – а саме він тоді очолював «Січ» – Володимира Навроцького в листі від 8 липня 1871 року [Цит. за ст.: 15, с. 72-73].

Особливо імпонували «академікам» у Драгоманову запал до праці й «бажання якнайкраще прислужитися українській справі» [Див.: Там само, с. 72]. Адже для Мелітона Бучинського і товаришів це були справді широко соборні бажання й наміри, цілком підпорядковані національним принципам. І в співпраці з гостем він побачив реальні підстави й заporуку для ближчого знайомства й консолідації сил та енергії галицьких і наддніпрянських українців. «З молодечим запалом захопившись гадкою про тісніший зв’язок галичан з киянами, як чоловік дуже енергійний й ініціативний [...], він потрапив зробити сей свій випадково зав’язаний зв’язок з Драгомановим осередком нових галицько-українських взаємин – котрих нервом служило його листування з Драгомановим, особливо протягом перших двох літ, 1871–1873 (до другого приїзду Драгоманова до Відня і Львова)», – нотував з цього приводу Михайло Грушевський [2, с. 6].

Мелітон Бучинський належав до «тих немногих спосібних і щирих людей, що в різні часи бували душею “Січи” і силувалися двигати її наперед» [17, с. 137]. Не випадково його в 1874 році «було іменовано почесним членом “Січи”, підкресливши тим заслуги перед товариством» [10, с. 354-355]. Тому-то повів нового духу, а тим паче – перспектива всеукраїнського національно-визвольного чину, викликали в енергійному спудеєві шквал райдужних емоцій і просвітлень, аж до паралічу в певному сенсі мислених центрів і втрати здатності тверезих оцінок і адекватності, що так скажу, умовних рефлексів. У стані зачудування й ейфорійного запаморочення тоді вони ще не розібралися, де маска, а де справжня сутність людини. Разом узяте, сказане й призвело, що Бучинський, як зізнавався тому-таки Володимирові Навроцькому в листі від 20 грудня 1872 року, «йому записав душу навіки» [Цит. за ст.: 15, с. 75]. Дефінітивне визначення значуще, контрадикційне й полісемантичне – особливо ж із огляду на внутрішню динаміку їх подальших стосунків. Усе ж ейфорія й засліплення були, на щастя, поверховими, а відтак короткотривалими. Привів до тям і, як кажуть, опустив із чарівно-феєричного піднебесся на грішну землю той, хто, власне, збурих нестримні й нерозсудливі емоційно-психічні афекти, заповзівшись переманити нового знайомого в свою «віру» й насильно нав’язуючи свої ідеологеми, світоглядні штампи й кліше.

Деякі сумніви почали кільчитися від самого початку переписки. Навряд чи могли задовольнити Мелітона Бучинського, приміром, пояснення доконечності російської мови в виданні (навіть для галичан!) історичних пісень українського народу. Підсилили недовіру пакунки з книгами, що, замовлені Драгомановим, надійшли з Києва, зокрема перевага в них російськомовної продукції. А водночас із цими «друками» він отримав листи від Олександра Русова й Павла Житецького: перший доповнював текст політичної пісні «Гей, не дивуйте, добрії люди...», знаної більше як «Пісня кийвського слов'янина», нібито «зложеної і співаної киянами». І хоча про її авторство адресат тоді ще не здогадувався, та саме вона, правдоподібно, вразила найболючіше своїми творчими інтенціями, викликавши невдоволення й спротив. Отримані матеріали спровокували емоційно-психічний дискомфорт, а за тим бурю суб'єктивних рефлексій «крамольного» характеру, не зрозумілих до кінця навіть для нього самого (Див. с. 46, 48 та ін.).

Деякий час він утримувався від прямого зіткнення й полеміки, не встрявав у суперечку, обмежуючись короткими репліками й заувагами про ідейні доміанти свого світоглядного «кола». Здебільшого ж давав дописувачеві «справозданя» про найважливіші події, факти, реалії «з галицької книги буття» або ж – як антитезу Драгомановому «здви́гу теорій» – живі, вправді барвисті картини народного життя, як-то наскрізь поетичну замальовку свого домашнього, станіславівського побуту (Див., зокрема, с. 80-90, 105-113). Згодом він зізнавався, що не бажав встрявати в принципові суперечки («на остро з Вами говорити») через нехіль і природну відразу до всіляких абстрактно-теоретичних схем та умовиводів, ба – «ненависть протів теорій для теорій», волюючи залагоджувати «диференції між поглядами Вашими і моїми» конкретними відповідями і повідомленнями. «Думав я, що, прослідуючи розвій денних справ наших і генералізуючи їх до засади теорій, я і власний свій погляд за розмислом і переписною дискусією укріплю і заміткам моїм до противних поглядів Ваших дам основу тою внутрішньою правдою, тою желізною консеквенцією між причиною а наслідком, між ідейю а ділом, котору доказом істини маю», – пояснював він таку свою тактику (с. 116). Та обставини чи, власне, нахраписта, нахабно-пробійна постава Михайла Драгоманова заставила «стрібувати» себе й «на невігіднім міні полі змагань теорії с теорією».

Сталося воно тому, що побудженими інспіраціями, котрі мали виразно-неприховану тенденцію апології Росії, Мелітон Бучинський наситився, як кажуть, по самі вуха. І врешті-решт він остаточно переконався, що акція Драгоманова має ворожий українству характер і підпорядкована «полной и окончательной» русифікації Галичини. Тож наслухавшись удосталь таких мудрацій, спрямованих на втілення замислу, і збагнувши,

що й він, січовик націоналістичного гатунку, мав стати в тому зловісному плані одним із головних інструментів досягнення успіху, адресант вибухнув цілим каскадом різких і категоричних протестів. Початок гострого ідейного протистояння припадає десь на весну 1872 року. У виданій Михайлом Павликом 1910 року їх переписці надзвичайно цікавий з цього погляду, зокрема, лист від 15 червня 1872 року, в якому зачеплений цілий комплекс питань, пов'язаних із державно-політичними екзистенціями, зосібна проблему державного патріотизму (Див. с. 139-145). Щоправда йшлося поки що про заперечення й боротьбу ідей.

Та невдовзі (лист із Флоренції від 16 жовтня 1872 року) Михайло Драгоманов розпочав, що так скажу, активну фазу боротьби за *свій* друкований орган, зробивши ставку на реформування «Правди». Її вирішено було видавати спільними зусиллями київських інтелектуалів і галицьких народовців, і Михайло Драгоманов, як співучасник українофільської громади, мав усі підстави претендувати на свою «долю» в ній. Та, на лихо, багато-що в діяльності часопису його не влаштувало, починаючи від технічних питань і закінчуючи змістовно-концептуальними домінантами видання. Ще більше невдоволення викликало те, що особисто його матеріали редакція, здається, забракувала і не бажала друкувати, мотивуючи рішення технічними причинами: мовляв, замало місця для такої великої за обсягом праці і для «одвіту» авторіві, – хоча сенсу й потреби в останньому він, по правді сказавши, не бачив. Ішлося про статтю «Народня освіта і література на Україні», яку з вини редакції тоді було втрачено [Детальніше про всю ту катавасію див. у кн.: 8, с. 331]. Драгоманов витлумачив прогріх на свій лад: його праця не синхронізує з ідеями та інтересами тих політичних сил, чийм органом є часопис, «бо раз показує, що найбільші вороги українщини явились у нас попи і митрополити, у друге, що напались на неї дуже і українці родом, не як “перевертні”, а як реакціонери (як і митрополити), у третє, що багато великорусів (ліберали) стояли за українщину, у четвєрте, що “російський” централізм не є що либо виходяще з туранства і через те нечутне у світі, – а те ж саме, що централізм у Германії, у Франції, де теж не учать інако, як на *державній* мові» (с. 173-174). До того ж автор, будучи затятим федералістом, не дотримувався, звісна річ, доктрини про державну мову й державну віру, опираючись натомість на засади «позитивного методу, а не лірического» (с. 174). Незгода з такою лінією й подібними принципами, по-перше, «може попортить стосунки кружка до деяких лиць і кружків», а по-друге, «одступа од українофільської ортодоксії»; отже ж, напрошувався сам собою висновок, «цензура кружків і політичничання страшніша для свободи критики і слова, ніж чиновнича цензура російського уряду, котора дума тільки про те, як би буква була благопристойна, щоб жалування не одняли» (Там само).

Мелітон Бучинський почав заспокоювати дописувача, переконуючи, що погляд його на політичний часопис галицьких народовців упереджений і занадто критичний, оскільки «Правда» «далеко ще ні замислом, ні ділом так не прогрішилась, як Ви її собі подумали», а що безталанна стаття вчасно не потрапила на шпальти – на те були різні причини, зокрема й та, що редакція, «даже налякана незвичайним почерком руки Вашої, не встигла в час прочитати і прилагодити в друк статтю, при ретельній думці її друкувати» (с. 175), тим-то про інкриміновану «цензуру кружків» говорити передчасно, нерозважливо і, як на те, несправедливо. Що ж до змісту пропонованого Драгомановим матеріалу, то автор визнавав («Богом і правдою зізнаюсь»), що на правду потерпас, «чи *nimisprobando* (надто щоб випробувати, для випробування. – *лат.*) не покажеся львов'янам декуда у Вашій статті опологія мір, котрими уряд центр[альний] російський брався до українофільства». Проте побоювання не є достатньою підставою відмовлятися від публікації. А порядки чи, радше, безпорядки редакційні викликані скрутним і дуже несприятливим становищем: кілька ентузіастів, без належних навичок і досвіду роботи, «в [...] плузі тяжким удвоє і троє», звалили на свої плечі увесь тягар рутинної роботи, «сказавши собі, чи рада чи нерада, гайда громада, мусить бути "Правда", бо мусимо для традиції і континуальности права на будучність озиватись тим, чим нас Австрія признала, т. є. народом» (с. 176). Відтак замість огульно ганити й дорікати, варто б підтримати ті пориви й починання, навіть якщо трапляються в діях ентузіастів огріхи, помилки чи недоречні рішення.

Однак Михайло Драгоманов нічого знати не хотів і не вгавав. Власні образи й амбіції не личило виставляти на показ, через те в рескрипті Бучинському він доскіпався до змісту й ідеологічних констант народовецького видавничого органу. Суцільна «мертв'яковина», від якої «нудить мене дуже», – категоричним і однозначним був вердикт (с. 182). Із публікацій політичного характеру статті одного хіба Корнила Устияновича можна читати; вони, незважаючи на певні недоліки, актуальні й цікаві, позаяк автор усюди дотримується критичного погляду. А з літературно-художньої продукції не надруковано в «Правді» жодного зразка, вартого уваги, – усе мізерія й дідівщина: без живого матеріалу, позбавлена психологічного аналізу й опертя на реалістичні принципи зображення, іншою вона й бути не могла. На око Драгоманова, зорієнтованого на нове європейське й російське письменство (Бальзака, Гоголя, Діккенса, Тургенєва, Шартріана, Шпільгагена та ін.), такий духовний споживок міг задовольнити читача «хіба 70 год назад». І нічого скиглити про нестачу власних творчих сил, – треба негайно змінювати підхід, принципи роботи й саме концептуальне бачення часопису. Вихідними пунктами подібної «реформаторської місії» мають стати, по-перше, вимога «кри-

тики смілої, наукової», а по-друге – критерій «іменно європейської мірки і до наукових, і до літер[атурних], і до політичних справ своїх» (с. 174). По правді сказавши, «у великий страх повергли мене Ваші слова, що треба як-небудь а піддержувати Сізіфову роботу “народно-українського” журналу, аби не стратити *Rechtskontinuetät*’у (правової неперервності. – нім.)», – додавав він у запалі полемічної пристрасті. Бо що воно означає де-факто?.. Примат доброї волі й національних пріоритетів над живою правдою й реальними здобутками, або, перефразувачи поетичну формулу Олександра Пушкіна, «возвышающего обмана» й «благородных мечтаний» над «тьмою жалких истин». Але ж «пекло [теж] виложено, кажуть, добрими волями!» А заявлена формула – будьмо відвертими – означає: «усі, хто не з нами, – дурні, деспоти, чорти, а ми ангели (хто писне віршечку, мазне образок, напише пісеньку – усе геній), которі коли не панують у світі, то тільки через свою святість» (с. 185). Обрану позицію, як і бажання, «аби як-небудь да ішов журнал», Михайло Драгоманов ніяк не міг прийняти. «Грішний чоловік, – я *Rechtskontinuetät* у мідяний шеляг не ціню і згоджуюсь з Бісмарком, що *la forse prime le droid* (сила переважає право. – франц.), – тільки, пом’яму, розумне право наживе собі силу, коли воно справді розумне і розумно робитиме. Слабому не про прокламації прав думати, а про те, як укріпити себе: узнай добре свої обставини, зваж свої сили, чужі, найди дорогу, на котрій тебе ніхто не спинить, – та й працуй, тільки вже не для того, щоб право своє виголосити, а для того, щоб плод видимий получить, силу свою підбільшити. А з самим *Rechtskontinuetät*’ом можна зостатись, як жиди з правом на Іерусалим або ще як Донкіхот з млинами», – писав він (с. 184–185). Виходячи з заявленого становища, Драгоманов волів би бачити, аби – якщо знову-таки «поклонившись» Пушкіну – «сама маленька, сама гірка істина [була] дорозче самого солодкого, самого грандіозного обману». Подібну вимогу він прикладав не лише до «Правди», а й до всіх програмових настанов народовців і до галицько-українських справ загалом. Конкретно ж щодо царини журнально-літературної – Михайло Драгоманов робив ризиковане припущення, що навіть «коли б у “Правді” не явилось ні одного твору, а тільки критично було заявлено, чого тепер потребувати од поетів і белетристів, то й то було б велике діло» (с. 185). А на перших порах, поки гостро дається взнаки брак власних книг для народу, можна б зосередити сили на перекладах чи навіть на «компіляції» популярної і педагогічної літератури з німецької, французької, англійської та ін. мов. «Хіба багато б праці було перевести 10–12 книжок, которі б стали енциклопедією науки і розумного світогляду на селянина», – допитувався він у Мелітона Бучинського (с. 186).

У багатьох питаннях Михайло Драгоманов, безперечно, мав рацію. Тільки ж вертиться на язика сакраментальне питання: що для нього са-

мого означала істина, зокрема ота його «сама маленька» і «сама гірка»? Адже декларовані принципи, зокрема так палко оскаржуваний *Rechtskontinuetät*, він чомусь не прикладав до власних писань і до видань своїх прибічників: вони перш за все й узяли на озброєння гасло «хто не з нами, – дурні, деспоти, чорти, а ми ангели». І, як показав же історичний досвід, євреї таки доможуться свого права на Єрусалим, а облюбвана Драгомановим тактика дасть свої плоди – на жаль, гіркі й трагічні: достоту його вірні прихильники пізніше «приспали лукаві» Україну, говорячи Шевченковими словами, і «збудили» «в огні її, окрадену» – в огні національної революції. Через те ніби й мимохідь кинута іронічна репліка про пекло, котре «виложено, кажуть, добрими волями», стосується передусім визнавців доктрини очільника «лівобережних» громадівців. Не треба, мабуть, особливих зусиль, аби збагнути, що подібною системою аргументації й логічних ходів він прагнув нав'язати галицько-руській еліті і суспільності загалом переважне право «общеросійських», окреслених із тенденційним ухилом ідей, принципів і компетенцій.

Заразом на початку листа Михайло Драгоманов торкнувся – ніби й між іншим, побіжно й схематично – сутності полемічних емфаз адресата, що набували дедалі більшої гостроти, редукуючи (причому з очевидним суб'єктивно-деформаційним чи, сказати б, абераційним відхиленням) весь багатий і поліфункціональний спектр їх ідеологічних суперечок до «термінологічних», тобто формальних, розбіжностей чи навіть непорозумінь, як-то: гуманізму чи націоналізму надавати перевагу. Від більш предметного спору він відмовлявся, бо в основах основ, тобто в сфері служіння народній справі, диспутанти, мовляв, спільники і лише різними дорогами прямують до мети, тому детальніше в означеному напрямку є сенс розповсюджуватися хіба «у прикладі до наших національних діл». Мова, таким чином, іде лише про те, аби «стати на таку тверду теоретичну основу, щоб ніколи не сбиватись з дороги». Його, Драгоманова, вибір, як і можна було сподіватися, – твердий, битий, тоді як у Бучинського – манівці й крутосхили. «От назвати роботу на пользу людям і землякам гуманізмом – значить, стати на таку основу, а патріотизм, націоналізм легко зводиться на *історичність, традиціональність* і т. д., бо родина і народ зложився під різними впливами, т. є. і такими, котрі треба б і покинути після критики під зглядом *науки і розуму*» (с. 182). Загалом же зачеплена тема надзвичайно важлива, цікава й неоднозначна, тобто одним-двома штрихами про неї не обійтися; вона заслуговує на окрему розмову, – хоча б з огляду на те, що прямо торкається проблеми ставлення українофілів до російських ліберальних (називаймо їх, як завгодно: «западниками», «космополітами», «нігілістами», «гуманістами», «позитивістами» і т. ін.) і московсько-патріотичних сил. А до того ж «пора вже давно перетрясти українофільство і одібрати у його гуманіс-

тичну і народно-демократичну струю од національно-традиціональної, старовірної, котора є і у нас, як в усяких краях і народах» (Там само). І Михайло Драгоманов обіцяв узятися за чищення цих Авгієвих стайнь. Утім, надію на «Правду» він нібито стратив, тому варто орієнтуватися, мабуть, на окрему брошуру.

Відповідь Мелітон Бучинський писав у стані особливого душевно-психічного зворушення, викликаного саме зустріччю з Ольгою Косач у Відні й переживаннями загостреної двотижневим спілкуванням із нею «кризової» парадигми. Як впливає з чорнових редакцій листа – а їх збереглися дві, – він намагався тримати себе в межах епістолярної «дипломатії», через те тоном і формою лист мав відповідати, за задумом і власним зізнанням, нормативним приписам «урядового рапорту», хоча дати лад розбурханим нервам, думкам та емоціям було ой як нелегко. Сказане означає, що автор унікав гострих кутів і в теоретичному, і в практичному аспектах.

Він частково поділяв тривогу й жалі візаві щодо надуманої ідеї *Rechtskontinuetät*'у, але не схильний був драматизувати ситуацію чи робити надто песимістичні з неї висновки, і не полишав надії на «Правду». А «неєвропейську мірку» політичного часопису народовців пояснював головним чином нестачею «смілости і освіти [...] людям у Львові і в Галичині, в краю, которому ще далеко до сього: щоб голови стали підійматися понад уровень *урядової* освіти, додатною, власною працею над собою»¹ (с. 190). Словом – понад себе й свої можливості не стрибонеш. Але навіть таким, як є, народовецький друкований орган виконує покладені на нього завдання, про що свідчить, між іншим, і збільшення тиражу, популярності в громаді. «Правда», наголошував Бучинський, «в першій лінії журнал для Галичини» і як такий «стійність, хоть малу, вже тогді мати може, коли вірна буде демократичним началам і нашій мові,

---

¹Зауважу, що порушену тему Мелітон Бучинський у чернетці листа планував розгорнути повніше, більш об'ємно і, сказати б, стереоскопічно, ніби пропонуючи адресатові поглянути на неї з різних боків і в перспективному зображенні. Насамперед він устійнював думку, що на «Правді», як і на будь-якому «ділі пізнання», помітна рука («знам'я», «п'ятно» чи як завгодно його назвімо) «тих, що її ведуть». «Діловодство ж тут відповідає прочому почину тих же людей», тож – ніхто не перечить – часто бажає бути кращим. Як не як, а вони народилися й виховувалися в умовах, що не сприяли ні фаховому зросту, ні розвиткові національної свідомості. Додалися фінансові труднощі, матеріальні нестатки й скрута співробітників, суб'єктивні чинники і т. ін. «Я дивився, як один редактор “Правди”, після розтичі, сам змахавшись, з голоду омлівши поточивсь по схода», – хотів, було, поділитися він міркуваннями й «живими» враженнями (с. 195). Та Драгоманов нічого цього знати не хотів, не зважав ні на конкретні умови праці, ні на добір «виконавців» (інших же не було!), ні на їх інтелектуальні можливості, а судив, як кажуть, по-максимуму, строго й безапеляційно. «І жаль в міні буриться, бачивши, як топчете Ви людей, которі перед часом пропали, ще й не завинили, а вже вони осуджені на смерть», – дорікав подумки за таке ставлення адресанта (Там само).

дарма, що для літературного розвою досі нічим не заслужилась» (с. 190-191). Хоч би з цього погляду погребати її чи відправляти заупокійні меси зарано.

А проте «розрив» був невідворотним і, як не дивно, його детонувала чи, щонайменше, прискорила (зосібна в плані внутрішнього розгортання, «визрівання» конфліктної магми й ухвалення рішення «для себе»), власне, тепла зустріч із сестрою свого дорадника. Вона стала для Мелітона Бучинського і святом, і потрясінням, і одкровенням, і – в певному сенсі – каталізатором чи ретранслятором духовної енергії. Ті вісім днів, проведених разом у Відні, сформували якийсь особливий душевно-емоційний стан, що сколихнув умиротворено-експресивне піднесення, загострив зір, слух, думку і тим самим ферментував, став основою зародження, «праобразом», а водночас спричинив до певної міри світоглядно-ідеологічний «злам», спробу переоцінити себе, оточення, свої життєві цінності й пріоритети, людей, з якими товаришував чи сперечався, – наслідок, треба гадати, «розрішення» конфліктної напруги. Життєрадісна й по-своєму щира, до певної міри інтелектуально заглиблена, сповнена творчої енергії, аристократичних манер поведінки й по-справжньому гуманістичних принципів людського співжиття й співпереживання, Ольга Косачева, попри окремі «невольничі признаки», накладені російськими паралаксами на громадян Російської імперії, «тілом і душею» залишалася собою, людиною живого чуття й життєвої мудрості, вірною традиціям, національним і суспільним нормам, справді «вселюдським» і «братерським», і тим являла собою до певної міри світоглядно-психологічну й загалом екзистенціальну антитезу братові.

У надісланому Драгоманову невдовзі після її від'їзду листі Мелітон Бучинський передавав здебільшого «зовнішні» враження від спілкування з Ольгою, не в змозі приховати свого захоплення, зачарування (ба й закоханості!) і стриматися від перебільшеної чуттєвості й усіляких суперлативів. Зате в чорновому начерку листа до невстановленої особи, опублікованому Михайлом Павликом у багатомітному корпусі його переписки з Михайлом Драгомановим, надibuємо, сказати б, поглиблену, хоча й не прямо висловлену, її характеристику, притому в розмаїтих проєкціях, інтертекстуальних та потенційно-імпліцитних об'явах. Про неї згадано після вказівок на ментальну специфіку «російських» українців, «всякої постанови і всяких мастей і безмислей політичних», котрі, як жертви підневільних буттєвих обставин, геть усі, на його погляд, «налякані, підозріливі і до пожитя прикрі», а ще «якийсь зимний, старечий, мертвий вираз віє з їх слів, з глухого і повздержаного і тільки й осміш-

ного сміху їх – веселости навіть короткої на них ніколи не видно»¹ (с. 202-203). «Познакомившись належито з мужчинами, – сповіщав нижче автор свого кореспондента, – мав я недавно случай спізнати і одну женщину, сестру мого приятеля». Попередньо зазначене враження від того «спізнання» змінилося ненабагато («Ті ж невольничі признаки слідні і на женщинах, та тільки не разять так в розмові, в їх укладі і звичаю»), однак деякі ознаки і властивості вирізняються, а спостереження надзвичайно цікаві й, що так скажу, історично та географічно перспективні й обнадійливі: «Що більше, помітив я даже, скільки они вище стоять від женщин наших, которі під легким покривом руськості остались як були, польками тілом і душею, мимо волі, через вихованє» (с. 203). Звісно, що йдеться не про справжніх полячок, – «ні! наші женщины зеркалом суть полік галицьких, которих всею заповідєю [є] афектація і поверховність всього: і приязни, і любови, і патріотизму, і знання»; а «устрій товариський», відповідно до їх «аристократичної заповіді», «показуєся пірамідою пануючих над служашими, у которій стоїть обивателька на голові попівні, попівна професорівні, професорівна дяківні, дяківна хлопівні, – всяка дивлячись одним оком завидно вгору, другим згорда на долину». І єдине, в чому «нема їм незгоди», – це «у погляді на хлопство, на которе всяке с пануючих свою участь зневаги вкладає, назвавши його чернею, без душі, і чувства, і знання, словом худобою». На щастя для цивілізації і на превеликий жаль для такого польського «шляхетства» й руського «благородія» і «преподобія», «час не йде взад, а вперед, і за сим люде додумались даже худобу поставити під закони гуманні, которі визволяють чоловіка і худобу від чорної роботи, і чоловік задумав обернути час вольний на власну освіту, на огляд товариський» (Там само). Відтак зазбручанські жінки, попри всі несприятливі обставини й «невольниче» виховання, в глибині душі зчаста залишилися українками.

Наголошую, що подані уявлення чи радше – ідеологічні переосмилення й переорієнтації захлиснули свідомість після зустрічей і розмов з Ольгою Косач. Можна припустити, що їх ферменти закілчилися у внутрішній суб'єктивності Бучинського давніше – бракувало лишень «ілюстративного матеріалу» який би став «будильником» і прислужився до виникнення рушійних сил акції, – а особливий душевний стан і сильне психологічно-емоційне збудження, що склалося внаслідок задушевного спілкування, дали потрібний «товчок», імпульс підспудним процесам, які й призвели до «розщеплення» звичних змислів і відчуттів, переоці-

---

¹ Не торкаюся питання, настільки подібні судження й оцінки об'єктивні, згідні з життям ба й чи правомірно висновувати з окремих, до того ж – суб'єктивно-«небайдужих» реценцій такі далекосяжні умовиводи.

нок і переформатувань, а внаслідок дійшло до душевних зміщень і трансформацій. Або ж – інше пояснення – після розставання з красунею, з її безпосередньо милою бесідою і життєвими турботами, увиразнився той душевний вакуум, що утворився задовго до дії¹, та не міг через ті чи інші причини вибитися «на денне світло свідомості».

Міркування Бучинського про соціо- і психтип «закордонців» стосувалося безпосередньо й Михайла Драгоманова або ж принаймні склалися на підставі спілкування з ним. У цьому переконують чорнові варіанти листа до останнього від 24 листопада 1872 року (Див. с. 194-200), дозволяючи водночас простежити характер і деякі тенденції подібних «збурень». Про серйозність намірів і рішучість автора припинити будь-які контакти свідчить, зосібна, таке ось зізнання: «Два літа тому почав я знакомство з Вами, по совісти Вам розказавши, хто ми, галичани, щоб знали, с ким зав'язуєте взаємини, сьогодні *се діло кінчаю* (курсив мій. – Р. П.), і знов приходиться просити Вашої терпівости, щоб вислухали усе *ab ovo* до кінця» (с. 195). Втїлити замір й осягнути належно заявлену наприкінці пасажу мету не вдалося. Ймовірно тому, що багато що з пережитого й передуманого для нього самого тоді ще було до кінця з'ясованим. «Застановлю недоварене розумованє, доки бодай що найпотрібніше зглублю і зможу суд свій мати о ділах, которих й імени не знаю», – один із аргументів на користь такого припущення (с. 194). У кожному разі вдалося лишень більш-менш окреслити складні й неоднозначні процеси розвитку галицько-руської «попівської» інтелігенції в умовах цісарсько-імперського культуртрегерського і державотворчого дискурсу крізь призму її взаємин із польською шляхтою, своїм панством, орендарями й лихварями, що призвело до сепарування від «батьківського організму» світського крила. Природно, що останнє успадкувало чимало болячок, «родових плям» і екзем, властивих духовній еліті краю. Зваживши на природні хвороби незрілого організму, зрозуміємо безпідставність і недоречність таких понад міру й здоровий глузд високих, як пропонував візаві, критеріїв і вимог до «світських» провідників націона-

---

¹Про глибинну симптоматику душевно-психічної кризи Мелітона Бучинського говорять у деяких його тодішніх епістолах невпевненість у собі ба навіть окремі прояви закомплексованої неповноцінності, невпорядкованість думок і загострення до болю почуттів, що часто призводить до порушення логічно-граматичних форм. Пор.: «Розглянувся по світі, по собі; найшов, що чоловік не може собі раду дати з самим собою зробити що-небудь з себе самого, а не то з громади»; «Я вихований в прямій вірі, прийняв до сього змалку з народа азятський фаталізм і з окруження фанатизм, все вивершилось у принцип житні – половину любови, а другу мести. Пізніш заступилась віра рівним прямим упором в засади, пристроївши до него фанатизм, а в посліди ліні фаталізм» (с. 194). І трохи нижче: «Перо з рук паде свідомому, що нема у мене тільки знаня і науки, щоб докинути свою частку до вислідження, як звеся жерело тих правд, що поодними бачу я їх в результатах» (с. 198).

льного руху. Авжеж що тотальною й беззастережною критикою й суцільною негацією за бажання можна без особливих зусиль знищити вщерть чи «засудити на смерть» молодих ентузіастів і сподвижників. Та чи виграє від цього національно-визвольний рух?.. Аж ніяк, оскільки «ніяка реформа не робиться деструкцією того, що єсть. Бо коли воно єсть, то має до того рацію і в собі моменти старини живітні, хоть і скривлені. Сі моменти вислідити треба, вибрати з даного і самородного і розвинути, щоб виключалось нове; id est старе з новим слоями віку і жизни» (с. 198). А «люди наші добрі; лінівй через нерішимість, без украду; взаємини у них хороші, віддаються вони всего радше умній розмові, і даровиті, і слабші, на світ дивляться оком ласкавим, осмівають, коли треба, та не по-звірськи і не по-“інськи”», – додавав автор якось несміло й наче аж соромливо (с. 194). Народжений і вихований у даному соціально-психологічному, ментальному й суспільному середовищі, він теж перейняв як спадок чи духовний дар вказані якості й ідеали, отож і йому доводиться день поза день вирішувати дилему ума, серця і волі, а не маючи перед собою добротних взірців чи наставників, не завжди вдається робити вдалі й виважені кроки, траплялося збиватися на манівці. «Коли б був вибір чи *хоть би прийшлося* не піти за оstri умом чи с серцем. Бо край слідження ума жде мене: знаю, що нічого не знаю, а давши волю серцю, знатиму, що розкоші зазнав я у жизни. Счерпавши дни, ляжу з мільонами, не з одиницями», – мав намір поділитися з адресатом своїми роздумами й сумнівами Мелітон Бучинський, передаючи власну «діалектику душі» (Там само).

Доповнювали його палітру полемічних емфаз і загострень, сказати б, різкі персональні випадки й характеристики на кшталт отсих: «Тон перписки у Вас, оже й взаємин, мене відражає, гумор у них тайний, що видніє з зубів скелета, душі мертвій» (с. 194). Більшість реплік й інвектив мало стосуватися безпосередньо «практичної методології» Михайла Драгоманова, зокрема занадто строгої й прокураторсько-зверхньої, на його погляд, розправи над «діловодством» та змістовно-концептуальними аспектами й технічно-виконавчими прорахунками «Правди». Окремо застановлявся Мелітон Бучинський над вимогами «абсолюту» критики, що мала, згідно його, Драгоманова, екзегетики, займати левову частку журнального простору. Але ж така підпорядкованість і такий методологічний крен таїть у собі небезпеку й матиме згубні для процесів національного відродження наслідки – з огляду на загальний стан справ у цій сфері, ступінь його оприявлення й осмислення, а також на загальноосвітній і культурний рівень «провідної верстви» і рядових «виконавців». «Людей наших поразить розсадом критики абсолютної, і вони розпирснуть на боки, бо всякий прямо вдарений, скоро дочекає засади, которі його дотеперішним Богом, – на індивідуа без споєня

нічого, як родового й приязного, не громадського, і стане якби на свою руку народови служити, доки, побачивши своє бессиле, стратиться», – мотивував він таку свою позицію (с. 194-195).

Важко з певністю сказати, що завадило зробити обумовлений крок. Вочевидь, остаточне рішення ще внутрішньо таки не визріло, не скристалізувалося в глибинах ества настільки, аби могло проявити себе в свідомості й матеріалізуватися як твереза думка, ідея й обміркований вчинок, в не як інстинктивна реакція чи нервовий первісний рефлекс.

Наступний лист (від 12 грудня 1872 року) теж сповнений подібний роздумів, вагань та експресій. Єднає його з попереднім передусім психологічно-емоційна тональність чи, радше, атмосфера творення. До того ж якщо в першому випадку згадуваний неодноразово стан душевного неспокою, розчарування й внутрішнього «бродіння» властивий чорновим редакціям сповіді й проглядає більше з контексту, то в другому «знервованою» нотою вже розпочато епістолярний наратив: «“Після бурі буває затишшє” в природі, та не в чоловіка, которого я, починаючи з себе, чим раз то мізернішою креатурою наводжу, що не то що з самим собою ради собі дати не може, – важить їй голова і опадають руки» (с. 205). Такий артикуляційний («ударний») порядок чи темпоритм узгоджує в певну звукову єдність різні тони, функціональні вузли й «частоти», слугуючи своєрідним мотто полемічного вислову. Порушення душевної рівноваги й тимчасове загострення духовно-психологічної кризи позначилося на сприйнятті буденних, культурно-естетичних і суспільно-політичних предметів, процесів і явищ. Зокрема, «Правда», яку Мелітон Бучинський щойно так палко захищав і відстоював думку про її доконечну значущість для галицько-українського соціуму, тепер змінила в його епістолярному дискурсі свою «звичну» поставу: «вона, коли ще не впала, то усе ж тільки часує до непохибного скону, усе без позитивних вістей» (с. 205-206). Притому вину за названий буттєвий модус він покладав і на себе («Сам не причинившись нічим додатним, як дивлюсь нині на “Правду”, так і враз бачу її у власнім світлі і, і з всіх других позорів наводжу і лічу [...])». Усе ж, на відміну від свого дописувача-опонента, Мелітон Бучинський не бачив «спасення в негації і критиці на велику скалю там, де не було коли розвистись буйній вегетації літературній» (с. 207-208). Провідною і визначальною силою («першоосновою») зазначеного інтелектуального тандему він вважав усе-таки художньо-творчу діяльність. Вона ж, на жаль, не мала на галицько-українському мисленому дереві бажаного росту й сили. Навіть передумов для того не створено, ба й публіка, як на те, не підготовлена до естетичного споживку достоту високомистецьких художніх зразків. Хоча саме на них, а не на утилітарно-ужиткових продуктах, підпорядкованих прагматичним інтересам партій, кланів чи певних соціальних груп, не на «службенських»

функціях художнього слова наполягав Мелітон Бучинський. «Не додумалися ще до конечности, що помисл в гармонії стояти мусить з виразом, стоїмо ще на мавретанській ступені в ідеалах будови, хоть би язика літературного, а серед гону дня насущого, в конкретних будовах пишемо сумішкою ассиро-вавилонською, мовою теж людською (та не “кінською”, як несмачно виразивсь Рудченко)», – експресивно декларував адресант, розвінчуючи осередки реалістично-позитивістській орієнтації Михайла Драгоманова (с. 212-214). У його ж бік мітив автор наступними репліками, що нагадували радше сконденсовано-згорнуті згустки ідей і почуттів. Безпосередньо вони стосувалися начебто іншого полюса літературного процесу в Галичині – засилля передмов, «на рівні їх ставлячи з реклями», якими часто-густо обмежувалося знайомство з автором, але які були покликані здебільшого нав’язати читачеві «потрібні» думки й уявлення. І не хто інший, як Михайло Драгоманов та його прибічники прикладалися до подібної практики чи не найбільше: і в царині загальнотеоретичних (власне – ідеологічних) настанов, і на рівні реально-практичних («показових») об’яв та реалізацій. Конкретне зауваження стосувалося передмови Івана Рудченка до творів Тургенєва, чи не найбільш обожнюваного Драгомановим письменника; у ній піднесено тезу значущості художніх структур цього автора для галичан. А користь, вигода, пожиток від них – що найцікавіше і найбільш дивно! – полягала не в тому, що дає такий творчий матеріал до пізнання російської дійсності, а він, грубо кажучи, як популяризатор і ретранслятор загальнолюдських (гуманістичних) цінностей та ідеалів, котрі автор нібито, почерпнувши на Заході, «прикладає» «до рідного битю», хоча самого його не знає¹. Мелітон Бучинський утримувався поки що від оцінок і характеристики самого Івана Тургенєва, як і від тлумачення обстоюваних нісенітниць, загостривши увагу лише на тому, що «розкішніше нам кинутись у всю повню западного творчества, ніж переймати вивар з него у третій фільтрації» (с. 215). Згадані три фільтрації стосуються авторської свідомості, перекладача (хоч «ніякий переклад не здойме з них чужої лівреї») і критика-інтерпретатора.

У писаному приблизно тоді ж листі, від якого дійшла лише чорнова редакція (принаймні так його подав Михайло Павлик у «Переписці», хоча цілком можливо, що це міг бути інший варіант тієї самої епістоли), декларована теза теж знайшла своє втілення: таки-так, галичанам варто черпати європейську мудрість й життєві ідеали безпосередньо з першо-

---

¹ Абсурдність такого твердження годі було втаїти чи приховати. Отож Михайло Драгоманов із батьківською поблажливістю взявся мирити молодих «забіяк»: «фраза Р[удчен]кова не зовсім вірна», але й висновок Бучинського, що, мовляв, через це не варто читати Тургенєва, «ще не вірніший» (с. 229). Обґрунтовуючи таке своє бачення, він обставляв свій дискурс хитросплетінням химерних побудов і фантазмагорій.

джерел, а не з російських «каналів», з огляду що «оригінали» були поряд і доступні (Див. с. 222-223). Знання іноземних мов не було для них серйозною перешкодою, тож «пересічному галичанинови тих часів далеко легше було присвоїти собі кращі гадки нашої цивілізації, користаючи з оригінальної і перекладної літератури в німецькій мові, яку тоді, та й тепер, кожний інтелігент знав [...] вже напевно ліпше від московської», – констатував Дмитро Донцов [3, с. 260].

Тим паче, що пропонувані посередники передачі інтелектуальної інформації, як переконував сам Михайло Драгоманов свого колегу й лідера київських українофілів Володимира Антоновича, не завжди були надійні й «чисті», а радше навпаки – нагадували «каналізаційні ями». Приміром, у листі від 10 вересня 1885 року адресант ремствував на нібито викривлені Шевченкові уявлення про німецьке безвір'я та блуди супроти наукової істини («І мертвим, і живим...»), пов'язуючи їх природу з тим, що, мовляв, поет черпав відомості не прямо з європейських джерел, а через посередництво російських перекладів («из московско-петербургских водовозных бочек»). Вони ж не завжди поставляли якісну продукцію, що призводить до частих непорозумінь, перекручувань і всіляких деформацій. Таке нібито не раз траплялося з українськими патріотами, не схильними до вивчення іноземних мов, скільки він не звертав увагу на їхню ваду. «Но увы! – оскаржував Драгоманов, – что же делать, когда земляки не слушаются и когда именно те, что наиболее плюют на московские колодязи, те то наименее читают евр[опейских] книжек, так что оказываются еще менее европейцами, чем кацапы, а в горячие минуты попадают не только на петерб[ургские] бочки, но даже прямо на московские гавноочистительные ящики» [1, с. 31]. Тим не менше саме він, попри зазначені скарги, звинувачення й перестороги, чи не найбільше схилив українців до духовного спожитку зі згадуваних «каналізаційних ям» і не втомлювався постачали в Галичину російськомовну літературу, зокрема й перекладну, затаюючи перед споживачами отого духовного харчу глибинний мотив своїх «трудів і днів».

Характеризований лист від 12 грудня 1872 року, до слова, теж має чорнову редакцію, в якій «закроєно» значно ширший і масштабніший від експлікованого смислово-логічний і чуттєвий ряд (Див. с. 205-214). З неї випливає, що автор мав намір деталізувати власне теоретично-концептуальну частину, зосібна обґрунтувати своє бачення реалізму й позитивізму, а також довести їх непридатність до практичних звершень в тутешніх («домашніх») умовах, але чомусь відмовився від задуму. Гадаю, причина полягала в тому, що в останній момент Мелітон Бучинський зрозумів: його вчинок неминуче поставить обох на порозі розриву стосунків, а він, очевидячки, для себе певно ще не прийняв такого рішення. На подібний здогад налаштує чимало його суджень і спосте-

режень, як-от: «Нам обридлом [є] тон сам, що чуєся з російських полемік і повістей, гумор видаєся хоробливим, мізантропічним, старечим і тим же мертвецьким, що видніє з безустих збудів (зубів?) скелета (пригадаймо, що в чернетці попереднього листа подібні означення мали стосуватися самого Драгоманова. – Р. П.)¹. Яко мислячі люди робимо сілу психологічного аналізу і находимо самобичоване таким же нездоровим, як бичоване других» (с. 207). У згадуваній вище чернетці ближче не встановленого листа адресант дещо пом'якшував тон і манеру вислову, пропонуючи змінити (судячи з усього, задля деескалації ідейного конфлікту) предмет дискусії чи, радше, формат спілкування. Підштовхнув до цього, за власним зізнанням автора, лист Івана Рудченка, який, «Богом і правдою признаюсь, справив [...] міні купіль прикрісеньку, але якось поволі приходжу до себе і находжу, що уся правда прописана о галичанах, quogumparssum (частиною яких я є. – лат.)» (с. 219). Озвучений крок він давно повинен був зробити (і таки збирався, натякаючи не раз на нього), та все не наважувався, зацитькуючи себе «всякими софізмами». А конкретніше кажучи, він волів «перервати нериторичну, розсуджуючи переписку, ограничити її, за Вашим дозволом, на взаїмну обміну вістями і фактами, позаяк давно бачу, що в пустім зриваню зриваю свою недоварену силу, собі з утомою, для Вас без забави, обом без користи» (с. 222). І пояснював прийняте рішення насамперед загальнотеоретичними мотивами, зокрема ідеологічними розходженнями: «Студіюум людей, с котрими ніколи жити не будемо, жити не зможемо, єсть наукою для науки, то єсть мрією, про свято необхідиме тільки змагане умне і виховане взаємне між ровесниками і соотечественниками, міні з галичанами, с котрими міні суджено жити і вмирати». Він категорично відмовлявся від подібних ігор задля ігор і пропонував адресатові брати з себе приклад. Іншими словами, Мелітон Бучинський прямо заявляв, що між ними нема згоди, у чому намагався переконати Драгоманов, саме в принципових питаннях, а навпаки – існують гострі розбіжності, які подолати навряд чи можливо, через що продовження будь-яких дискусій у даній площині є безплідним теоретизуванням і пустою тратою часу, а йому не дозволяють це робити моральні й культурні норми, душевний етос і виховання. Тому-то він відмовлявся від дедукції й інших форм умовиводів, бажаючи надалі обмежуватися лише «голим» описом галицько-українських поточних справ.

Михайло Драгоманов довго намагався утримати Бучинського в фарватері своїх впливів, інтенцій і залежності. Набір прийомів і засобів він

---

¹ Показове в цитованому на початку статті фрагменті з листа Бучинського до Володимира Навроцького зізнання не лише про любов до «жіноти» наддніпрянських українців, а й ненависть до них самих.

застосовував стереотипний і невишукано благенький. Центральний вузол їх зводився до переконання – всупереч очевидним фактам – їх одностайності й мало не ідейного побратимства. Без озвученої мантри, здається, не обходилася жодна його тогочасна цидула у Відень чи Станіславів. Бувало, що її автор не просто формально подавав на початку розмови, а робив контрапунктом, організаційним принципом чи «вістрям» оповідної тактики. Внаслідок подібні твердження формували композиційну рамку, чи кільце, ідеологічного дискурсу («До Вас через те довго і не писав, що нам, як бачу, споритись і лаятись ні за що [...]» – «Мені скучно це писати, бо я бачу, що спору між нами нема»), або ж протинали його, наче спалахом-блискавицею, епатажно-зухвалим висловом про «постигне одномисліє», до якого вони, мовляв, дійшли в міжособистісних та громадсько-ідеологічних стосунках (Див. с. 306-308).

Важко збагнути, що слугувало підставою декларованої упевненості. У кожному раз в опублікованому Михайлом Павликом корпусі їх переписки листів із оголошеним змістом немає. Та їх і не могло бути, а Михайло Драгоманов не міг не бачити принципових розбіжностей, несумісності світоглядних та ідеологічно-політичних позицій, але боявся втратити той єдиний – тривалий час – більш-менш певний місток, що єднав його з Галичиною. Зрештою, в одному з останніх листів до Мелітона Бучинського (за липень 1874 року) з Новоград-Волинського, де гостював у сестри, він прямо й щиро в цьому зізнався: «Один був чоловік, що було через його хоть *via Vienna*, або *via Stanislawow* пізнаєш, що треба, – та й той замовк» (с. 324). Правда, без пафосу й «дипломатії» – нехай невеличкої їх дози – Драгоманов і тепер не міг обійтись. Потребу актуальних і своєчасних вістей із Галичини він пояснював не звичайною цікавістю, а пріоритетами народно-національного чину, вболіванням за його хід і вирішення. Заходить, як виглядало, на гострий конфлікт між наддніпрянами й львів'янами, то ж треба, мовляв, обміркувати, як його розстьобувати. Вину ж за ескалацію адресант покладав, певна річ, цілком і повністю на галицьких народовців: щойно надумали кияни енергійніше взятись за працю в «Правді», «а у Львові усе одна політика: затягують діло та ні словечка не одписувати на листи» (Там само). На щастя, і полтавці, познайомившись із ними ближче, починають би то полуду з очей зганяти й більш реально, критичним оком оцінювати стан справ і тенденції в тамтешньому інтелігентному середовищі: «львов'яне занадто бурсаки і лежебоки, щоб сурьозно і по європейському узятись за народню справу» (с. 325). За таких обставин Михайло Драгоманов жадав бути більше, мовити б, у курсі подій, аж ні від кого останніх новин довідатися. «Не можу взяти в толк, шановний Мелитоне Осиповичу, що з вами сталось. Нема, та й нема од Вас ані словечка. Посердився, дивувався, сів було писати до Вас, та перебили, а далі я було, як дівчата, що га-

дають випитати, хто кого більше любить, и промовчав ще. Та Вас не перемовчиш! Пишу тепер, щоб вирвати з Вас, хоть словечко», – жалівся він і намагався совістити донедавна наче й вірного дописувача (с. 324), але того взяти за живе, розчулити чи напоумити вже не було змоги.

Невдовзі Мелітон Бучинський і геть-то припинив епістолярне спілкування з Драгомановим. У написаному влітку 1876 року листі до Ольги Косач він так пояснював своє рішення: «З братом давно уже не переписуюся, ще відколи він з заграниці вернув у Росію, а я у Станіслав, бо зараз міні ясно стало, що не інтересна єму була би переписка с партикуляристом» (с. 330).

Таким чином, зустріч Олени Пчілки з Мелітоном Бучинським у Відні восени 1872 року закінчилася цікавою в плані інтимно-психологічних відносин інтригою й неочікуваними (принаймні для ініціатора дійства) наслідками. Спалахи сердечних почуттів довелося гасити в зародку чи, властиво, тамувати в собі, а колізія в стосунках Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським призвела врешті-решт до остаточного розриву.

Література

1. Архів Драгоманова. Варшава, 1938. Т. 1: Листування київської Старої громади з М. Драгомановим (1870–1895 рр.).
2. Грушевський М. З починів українського соціалістичного руху: Начерки і фрагменти. *З починів українського соціалістичного руху: Мих. Драгоманов і женецький соціалістичний гурток* / Зладив М. Грушевський. Wien, 1922.
3. Д[онцов] Д. Драгоманів і ми. *Літературно-науковий вісник*. 1923. № 3. С. 260-267.
4. Косач-Борисова І. Спогади про Олену Пчілку. *Лариса Петрівна Косач-Квітка (Лєся Українка). Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія* / упоряд. Т. Скрипка. Нью-Йорк; Київ: Темпора, 2015. Кн. II. С. 217-222.
5. Косач-Кривинюк О. Мати Лєсі Українки (з моїх споминів). *Спогади про Лєсю Українку: в 2-х т.* / упоряд. Т. Скрипка. Нью-Йорк; Київ: Темпора, 2017. Т. 1. С. 132-138.
6. Прокіп В. «Небуденна» жінка залізної вдачі: Олена Пчілка очима сучасників (на матеріалі спогадів про письменницю). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. С. 341-351.
7. Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським (1871–1877) / Зладив М. Павлик. У Львові: Накладом Наукового Товариства імені Шевченка, 1910.

8. Піхманець Р. Цюрихські метаморфози Михайла Драгоманова, або історія одного задуму. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2023.
9. Піхманець Р. Чоловік гадкує а Бог лаштує: віденські перифрази Михайла Драгоманова. *Українознавчі студії*. 2018. Вип. 19. С. 103-162.
10. Полек В., Арсенич П. Мелітон Бучинський: Голос правди і громадянськості. *Українство: національно-духовні виміри / Збірник наукових праць і матеріалів*. Івано-Франківськ: Івано-Франківський осередок НТШ, 2005. С. 354-366.
11. Пчілка Олена. Оповідання. З автобіографією. Харків: Рух, 1930.
12. Пчілка Олена. Товаришки. <https://libruk.com.ua>tovaryshky>.
13. Студинський К. Зустріч Ольги Косачевої з Мелітоном Бучинським 1872 р.: До історії єднання Великої України з Галичиною. *Наша культура*. 1936. Кн. 11. С. 731-737; Кн. 12. С. 791-797.
14. Студинський К. Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким: З початків соціалістичного руху в Галичині. *За сто літ: Матеріали з громадського та літературного життя України XIX і початку XX століття* / Під ред. М. Грушевського. Київ: Держ. Видав. Кн. І. 1927. С. 83-153.
15. Студинський К. Перша зустріч Михайла Драгоманова з галицькими студентами. *Україна*, 1926. Кн. 2-3 (17). С. 72-75.
16. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка. 1976-1986.
17. Франко Іван. З приводу розв'язання тов[ариств] «Січи» і «Буковини» у Відні. *Народ*. 1893. № 15. С. 134-137.

OLENA PCHILKA'S MEETING WITH MELITON BUCZYNSKI IN VIENNA IN 1872: INTRIGUE AND UNEXPECTED CONSEQUENCES

Roman Pikhmanets

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76015, Ivano-Frankivsk, Shevchenka St., 57;
e-mail: pikhmanetsroman@gmail.com*

The purpose. The article deals with the circumstances and consequences of the meeting of Olena Pchilka and Meliton Buchynsky in Vienna in 1872, which left a deep impression on the minds of both participants. The attention is focused on the flash of sincere feelings of a young Rusyn Sich member for a married lady from Kyiv and the changes in their inner subjectivity and ideological paradigm that resulted from a week of communication. **The research methodology** is determined by the peculiarities of the theme, the logic of the analytical process, and is subordinated to the realization of the

aim and specific tasks, which requires a systematically complex approach. Therefore, the study uses the heuristic potential of the biographical method and the achievements of psychological schools, the use of techniques of comparative studies and the historical-cultural school. From the arsenal of modern methodology, the emphasis is made on the principles of hermeneutics and narratology.

Results. *In the process of scientific research, it was found that, apart from the intimate psychological aspect, this meeting helped to expand and clarify the horizons of Olena Pchilka's national consciousness, on the one hand, and, on the other hand, led to the appearance of symptoms of a mental and worldview crisis of Meliton Buchynsky. In the process of scientific research, it was found that, apart from the intimate psychological aspect, this meeting helped to expand and clarify the horizons of Olena Pchilka's national consciousness, on the one hand, and, on the other hand, led to the appearance of symptoms of a mental and worldview crisis of Meliton Buchynsky. At least, they did not become negative, but rather vice versa: short-term communication with the "charming lady" who, despite some "slave signs" of growing up in the Russian Empire, kept a high spiritual culture and national identity, became a catalyst for spiritual energy and caused the crystallization of his own views and feelings. At the same time, it helped to understand the nature and essence of her brother Mykhailo Drahomanov's secret plans in Halychyna and eventually caused her to break off relations with him.*

Key words: *Olena Pchilka, Meliton Buchynsky, Mykhailo Drahomanov, intimate and psychological feelings, national identity, epistolary.*